

Profesor Ing. Jaroslav Komárek, CSc.

Úskalí profesionalizace armády České republiky

STRATEGICKÉ
ŘÍZENÍ

Vojenské rozhledy, 2014, roč. 23 (55), č. 4, s. 75–87, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on line).
Článek prošel recenzním řízením.

Some Pitfalls of the Czech Armed Forces' Professionalization

Abstrakt:

Profesionalizace Armády České republiky je zásadní kvalitativní změnou a její realizace nebyla a není bez rizik. Příspěvek se vrací k politickým okolnostem původu tohoto jevu, charakterizuje soulad s transformací Aliance a ilustruje na zahraničních zkušenostech některé problémy náboru, zejména poddůstojníků, limity účasti žen v ozbrojených silách, roli dobrovolných záloh, a obecné důvody pro povinnou vojenskou službu. Záměrem tohoto příspěvku je upozornit na známá i méně známá úskalí tohoto procesu, a to v širších souvislostech přesahujících obvykle prezentovaný rámec profesionalizace, jako úkolu armádní personalistiky.

Abstract:

The Czech Armed Forces' professionalization is an underlying qualitative change and its realization is not without risks. This paper outlines the political origin of this phenomenon, characterises the coherence with the transformation of the Alliance and illustrates overseas experience with some recruitment problems, namely the NCOs, the limits of women in the armed forces, the role of voluntary reserve force, and the substantiations for compulsory military service generally. The purpose of this essay is to draw attention to less known pitfalls of this process, with wide connexions, going beyond regular professionalization frames, defined as a task carried out by the military personnel department.

Klíčová slova:

Aktivní zálohy, Armáda České republiky, branná povinnost, doplňování personálu, globální bezpečnostní hrozby, historie, poddůstojníci, profesionalizace, strategická koncepce NATO, vojákyně.

Key words:

Voluntary reserve force, Czech armed forces, compulsory service, recruitment, global security threats, history, NCOs, professionalization, NATO strategic concept, female soldier.

Úvod

Aktuální problémy personálních zdrojů pro ozbrojené síly České republiky vedoucí až k další připravované novelizaci branného zákona (zákon č. 585/2004 Sb.) nejsou ničím neočekávaným. Přechod od všeobecné branné povinnosti k profesionální armádě má svá rizika, na která autor upozornil již v roce 2002 stejnojmenným článkem ve Sborníku Vojenské akademie (řada C-D, č.3). Profesionalizace armády představuje natolik zásadní a závažnou změnu koncepce zajištění obrany státu, že ji rozhodně nelze považovat za uzavřený proces, ale za permanentní objekt analýzy se zpětnou vazbou korigující trajektorii úspěšného dosažení cíle.

V příspěvku je zmíněna geneze fenoménu profesionalizace AČR, uvedeny souvislosti s probíhající transformací Aliance a na poznatcích z profesionálních armád některých členských zemí NATO ilustrovány možné problémy rekrutace poddůstojnického sboru, limity uplatnění žen v armádě, úloha dobrovolných záloh a opodstatnění povinné vojenské služby v současné době. Uvedené poznatky mají dle názoru autora relativně stálou platnost, a proto byl původní článek jen redukován s ohledem na limitovaný rozsah a do jisté míry aktualizován.

1. Nástin geneze fenoménu profesionalizace AČR

Pochopení a především nezbytná podmínka predikce každého jevu je objasnění příčin a podmínek jeho vzniku. Analýza vzniku fenoménu profesionalizace ozbrojených sil ČR by si vyžádala hlubší ponor do mediálních pramenů a autentických svědectví, v podstatě lze ale konstatovat, že první významná a také ojedinělá reflexe profesionalizace AČR se objevila v denním tisku v roce 1996, kdy tehdejší náměstek ministra obrany Nečas reagoval v deníku MF Dnes [1] na příspěvky [2, 3] inspirované oznámením plánované profesionalizace francouzské armády. [4] Nečasův článek si zaslouží určitě pozornost, protože v něm výstižně charakterizoval jak vliv nové vojenskostrategické situace na nutné zvyšování míry profesionalizace, tak předčasnost volání po plně profesionální armádě. Jako hlavní důvod uvedl odlišnou geostrategickou polohu USA, Kanady a Velké Británie za mořem (poznámka autora: obdobně Belgie, Nizozemí a Francie za tisíce kilometry spojeneckého území vzhledem k nestabilním regionům možného hrožení). Dále už tehdy upozornil, že úplná profesionalizace vyžaduje vysoké personální náklady, a zejména dobrovolné zálohy, s kterými nemáme žádné zkušenosti.

Větší pozornost vyvolala branná problematika před volbami v roce 1998, kdy tehdejší Unie svobody jako jediná pravicová strana vystoupila s programem zrušení branné povinnosti, i když až v horizontu 15 let. [5] Do popředí zájmu veřejnosti se ale profesionalizace ozbrojených sil dostala až v souvislosti se vstupem do NATO. K zásadní změně došlo v postoji ODS, která vystoupila s programem plné profesionalizace a jako hlavní argumenty byly uvedeny diskriminační charakter a neochota k nástupu povinné služby a vstup do NATO. [6, 7] Zdrženlivější stanovisko zachovávala ČSSD a vedle přínosů profesionalizace upozorňovala na růst personálních nákladů (nejen platy, ale odchodné a výsluhové důchody – v současné době v USA větší náklady než platy aktivních vojáků), úlohu vojáků základní služby v civilní kontrole armády a vyšší nároky na přípravu

záloh. [8] Nejednoznačný postoj politických stran vyvolal širší, a především polarizující se diskuzi. Zatímco ODS důsledně prosazovala profesionalizaci a KDU se k ní přiklonila, ČSSD a KSČM ji tehdy odmítali. [9]

Výhrady k povinné službě se zaměřovaly na neochotu k nástupu zejména vysokoškolačů [10] a postupně získaly publicitu inspirující až k exhibicím rázu: „branná povinnost v této zemi a v této době je nesmysl“, [11] „lidová armáda je v době počítačem řízených zbraní přežitkem“, [12] nebo „lidé se už nezabíjejí ručně, nýbrž pomocí komplikovaných a drahých strojů“. [13] Téma profesionalizace bylo na jistou dobu postupně z médií vytlačeno aktuální polemikou k nákupu supersoniků [14, 15] a stále rostoucí kritikou neudržitelné situace rezortu obrany. [16, 17]

Zásadní obrat nastal v květnu 2001 překvapivým prohlášením předsedy vlády Zemana [18] o rychlé profesionalizaci AČR, které zaskočilo i čerstvého ministra obrany. [19] Kromě KSČM nastala tak mezi politickými stranami vzácná shoda až na přetahování o prvenství v návrhu profesionalizace. [20] Cesta k tomuto rozhodnutí vedla především přes boj politiků o voliče, kteří se vyhnou vojenské službě, žádná analýza bezpečnostních rizik a alternativ, natož referendum. Významnou roli rovněž hrálo nekritické poukazování na profesionální zámořské armády bez elementární znalosti podstaty, souvislostí a podmínek.

2. Profesionální armáda – termín, nebo klišé?

Na počátku je vhodné vysvětlit si základní pojmy, a to v tomto případě ze dvou důvodů – aby bylo jasné, co se pojmem profesionalizace a profesionální armáda rozumí přesně, a jak tyto pojmy podle klasického „nomen omen“ mohou být vnímány nebo chápány. Profesionalizace armády je buď proces zvyšování, nebo měřítko podílu profesionálního personálu v armádě, a nemusí obecně vést k úplné profesionalizaci. Každá současná armáda se ale skládá z aktivní a záložní složky (s civilním povoláním), a je tedy zřejmé, že plně profesionální armáda existuje jen výjimečně. Obě tyto složky jsou dobrovolné, a proto armádu s plně profesionální aktivní složkou je nutno přesněji (zejména v legislativě) označit jako plně dobrovolnou. Hluboké tradice dobrovolné armády jsou v USA a stěží je lze srovnávat s jinou zemí.

V době, kdy v českých zemích bylo teprve rušeno nevolnictví, americká ústava se hlásila k miličnímu principu „lid má právo nosit zbraň na obranu sebe a státu“ a „vojsko budiž drženo v přísné podřízenosti občanské moci a jí řízeno“ [21] Obavy zakladatelů americké demokracie, že „stálá armáda, ať jakkoliv nezbytná, je vždy nebezpečím pro svobodu lidu“ se dodnes odrážejí v oficiálním označení charakteru ozbrojených sil USA, které jsou „all-volunteer force“.

Preference termínu profesionální může tedy pramenit z terminologické nedůslednosti, ale také z posunu původního významu v domácím prostředí k hodnotícímu „bezvadný, vynikající“, zatímco v angličtině je to neutrálnější „kvalifikovaný, odborný“. Naopak termín dobrovolný, a zejména dobrovolnický navozuje méně důvěryhodný dojem amatérismu či dobrodružnosti. Je to škoda, protože naše nejvýznamnější vojenské tradice spojené se samotným vznikem moderní české státnosti jsou legionáři - dobrovolníci. S tím se ale už nic nenadělá, ostatně i Francie má oficiálně „l'armée professionnelle“.

3. Profesionální poddůstojnický sbor – poučili jsme se ze zkušeností spojenců?

Rekrutace poddůstojnického sboru je vzhledem k rozsahu této kategorie nejkritičtější oblastí dobrovolné armády, jak o tom svědčí zkušenosti dlouhodobě dobrovolných armád – USA a Velké Británie.

S nedostatečnou rekrutací a retencí vojenského personálu jsou vážné problémy v USA od poloviny 90. let, i když jsou tam nesrovnatelně příznivější podmínky – prestiž vojenského povolání, dvě třetiny ozbrojených sil tvoří atraktivnější vzdušné a námořní síly, bezplatná zdravotní péče a vzdělání pro vojáky, možnost nákupu bez DPH atd.

Na nepříznivý demografický vývoj a dlouhodobě nízkou nezaměstnanost reagoval Pentagon novou rekrutační strategií zaměřenou na efektivnější využití 300 milionů dolarů ročně na náborovou kampaň. [22]

Novou formou se stala podpora vlastenecky orientovaných válečných filmů [23] a ovlivnění mládeže účastí oblíbených filmových hvězd v náborové kampani. [24] Rekrutaci hodnotil v roce 2002 ministr Rumsfeld jako téměř úspěšnou, ale poukázal na rekrutační náklady, které se zvýšily za dekádu o polovinu a na dodatečnou miliardu na vyrovnání (!) platů poddůstojníků (NCOs) a nižších důstojníků se soukromým sektorem. [25]

V této souvislosti je nutno upozornit, že základní platy nejsou silnou stránkou rekrutace – vojn pouhých 1491 dolarů (v roce 2012) [22] – a vyvažují je výše uvedené výhody. Ministerstvo obrany orientuje personální program na kvalitu života vojáků a jejich rodin a plánuje zajistit:

- zdravotní systém světové úrovně,
- adekvátní bydlení všem,
- rozvoj celoživotního vzdělávání.

Poslední úkol napomůže zlepšit rovněž ne úplně uspokojivý stav retence, ale kam se orientovat v AČR, když je zdravotní péče a vzdělání zdarma.

Rekrutace vázla i ve Velké Británii, kde tehdejší ministr obrany Robertson ve zprávě o stavu obrany [26] označil za nejzávažnější problém nenaplněnost personálu (undermanning), která vede k tomu, že příliš málo lidí musí zajistit mnoho úkolů (overstretching) a nemají čas na osobní rozvoj, přípravu na plnění úkolů a normální rodinný život. Tento stav doposud negativně ovlivňuje jak retenci nejlepších, tak odrazuje potenciální rekruty. Změnit tento stav je příležitost a výzva pro náš rezort obrany, britským řešením jsou investice do systému výcviku a vzdělání, který se zásadně změní ve všech kategoriích personálu s důrazem na úkoly společných operací, nástup informačního věku a moderní management. [27] Výsledkem by měl být personál lépe připravený pro plnění úkolů v armádě a současně s lepší perspektivou uplatnění v civilním zaměstnání.

Ale není to jen otázka vstupního výcviku, protože udržovací a zdokonalovací výcvik je podstatnou náplní služby profesionálů mimo operační nasazení. Že to nebude jednoduché, lze ilustrovat ještě jedním příkladem z Velké Británie [28] kde třetina mužstva odcházela po 2-3 letech a jako jeden z hlavních důvodů uváděla nesplněná očekávání – žádná dobrodružství, ale jednotvárný výcvik a spartánský život na základně. To se změnilo během masivního nasazení do mise ISAF v Afghánistánu, avšak po jejím ukončení lze očekávat, že se situace bude opakovat.

4. A co dobrovolné zálohy?

Přestože v roce 2012 vláda schválila Koncepci aktivní zálohy ozbrojených sil ČR, lze konstatovat, že problematika dobrovolné (aktivní) zálohy je stále nepříliš popsanou stránkou profesionalizace AČR. Dosavadní cvičení lze považovat více-méně za lokální propagační akce. Úloha záloh profesionálních armád se zásadně liší od převážně mobilizačních záloh konskripčních armád a je podstatně náročnější, protože jsou pohotovou operační zálohou o to menší aktivní armády a nečekají, až bude „velká“ válka.

Příkladem takového nasazení záloh jsou operace *Pouštní štít* a *Pouštní bouře*, kdy prezident USA již v srpnu 1990 podepsal výnos (Presidential Reserve Call-up) k povolání 40 tisíc vojáků v záloze na 90 dní, v listopadu povolání prodloužil na 180 dní a v lednu zvýšil až na 220 tisíc a 12 měsíců. Skutečně bylo povoláno 128 tisíc mužů i žen, a také se ukázalo, že někteří jedinci přijali závazek záložní služby s očekáváním výhod a nikoliv bojového nasazení.

Další významné povolání záloh proběhlo po 11. září v rozsahu více než 60 tisíc a v této souvislosti stojí za pozornost, že celonárodní vlna vlastenectví se v zájmu o rekrutaci odrazila minimálně. [29] Vojáci dobrovolných záloh v USA dostávají příslušný vojenský plat sice jen za pravidelná cvičení a operační nasazení (a mají rovněž problémy s uvolněním ze zaměstnání), ale vztahuje se na ně, a v určitém rozsahu i na rodinné příslušníky, sociální program jako na aktivní vojáky. [22]

Nelze opomenout i nemateriální motivaci, protože národní gardy jednotlivých států unie jsou personifikací miličních tradic boje za nezávislost, ke kterým se ve svých emblémech symbolicky hlásí.

Dalším markantním příkladem těchto rozdílů je příprava záložních důstojníků, která se v AČR v podstatě zhroutila po zrušení vojenských kateder vysokých škol. Vojenský výcvik vysokoškoláků nebyl produktem totality, ale vlastně modifikací předválečných škol záložních důstojníků ve zkrácené základní službě pro absolventy středních a vysokých škol (což bylo mimo jiné podmínkou přijetí do Vojenské akademie v Hranicích).

Možnost pokračovat v této tradici přechodem na dobrovolnou formu motivovanou rovněž zkrácením povinné služby byla promarněna. Přestože koncepce předpokládá, že dostatečná velikost aktivní zálohy je zajištěna především využitím bývalých vojáků z povolání po ukončení jejich kontraktu, k realizaci tohoto záměru je ještě dlouhá cesta.

Jiný je stav dobrovolné přípravy důstojníků při vysokoškolském studiu v USA, kde absolventi Reserve Officers' Training Corps představují např. 75 % všech důstojníků pozemního vojska, [30] a na základě závazku ke čtyřleté službě v aktivní armádě nebo osmileté v záloze mohou studenti získat ročně stipendium až 20 tisíc dolarů na úhradu školného. Ozbrojené síly si tak zajišťují nejen kvalitní velitelský sbor pro zálohy, ale ušetří i na nákladech pro přípravu aktivních důstojníků a ještě získají ty nejlepší, kteří s celoživotní kariérou sice nepočítají, ale vhodně doplňují základnu pyramidy hodnot důstojnického sboru.

Obdobně jsou připravováni během vysokoškolského studia v University Officer Training Corps [27] záložní důstojníci teritoriálních sil ve Velké Británii (stipendium až 4000 liber ročně).

5. Je 20 % žen v Armádě České republiky správný cíl?

Atraktivním aspektem profesionalizace AČR, který stále přitahuje zájem médií, se stala cílová představa 20 % žen – profesionálních vojáků. V současné době podíl žen v našich ozbrojených silách z celkového počtu vojáků z povolání, podle údajů Agentury personální AČR, činí necelých 14 %. Samozřejmě, stěží lze zpochybnit, že bez žen se plánovaný stav profesionálů AČR nepodaří naplnit. Rovněž sociologické výzkumy a výsledky náboru ukazují, že ženy zájem o vojenské povolání mají a deklarovaný cíl by mohl být dosažen i proto, že v armádě USA činí tento podíl 16 %. Pochybnosti ale vyvolává otázka, zda reformovaná „malá, mobilní, moderní a mladá“ armáda bude s ohledem na uvedený podíl žen také bojeschopná. K odpovědi na tuto otázku se opět nabízejí poznatky z armád s největší praktickou zkušeností s profesionálními vojákyněmi – USA a Velké Británie. Určité zkušenosti za posledních téměř deset let má i naše armáda.

Proces rekrutace žen měl v USA obdobné výchozí podmínky jako AČR – přechod k plně dobrovolné službě a snahy žen o rovný přístup k zaměstnání – i pozvolný evoluční vývoj. [31] Od poválečných nejvýše 2 % žen a nejvyšší hodnosti podplukovník (zrušeno v roce 1967) se postupně otevírala možnost služby ve všech druzích ozbrojených sil, ale diferencovaně. Zatímco ve vzdušných silách mají ženy od roku 1993, kdy byl povolen výcvik pilotek bojových letadel, přístup k 99 % služebních pozic, situace v pozemních silách je odlišná.

Základním aspektem, který od počátku omezoval uplatnění žen v pozemních silách, bylo jejich možné ohrožení v bojové situaci. V roce 1988 přijalo ministerstvo obrany pravidlo „risk rule“, které vylučovalo ženy nejen z bojových jednotek, ale i z nebojových jednotek a úkolů, jestliže riziko přímého boje, nepřátelské palby nebo zajetí, je stejné jako u podporovaných bojových jednotek. Toto pravidlo bylo v roce 1994 nahrazeno třemi kritérii vylučujícími zařazení žen: „nesmějí sloužit v jednotkách, které na zemi působí zbraní na nepřítele, jsou vystaveny nepřátelské palbě a mají velkou pravděpodobnost přímého fyzického kontaktu s personálem nepřítele“.

I když se pro ženy otevřelo již 91 % funkcí v pozemních silách (včetně vojskového letectva), trvají určitá omezení pro obrněné vojsko, pěchotu, dělostřelectvo a speciální jednotky. Jaké jsou perspektivy dalšího rozšiřování rekrutace žen v USA? Odpověď na tuto otázku má několik aspektů, které mohou být inspirující i pro rekrutaci žen v AČR.

Nejdiskutovanější otázkou je přístup k funkcím v přímém bojovém nasazení, a to jak z hlediska ohrožení žen, tak bojeschopnosti jednotek. Na první hledisko nemají ani ženy jednoznačný názor. Ty radikálnější prosazují, že bez neomezené účasti na všech úrovních systému národní bezpečnosti nebude rovnost žen ve společnosti, ty umírněnější navrhuji možnost dobrovolného bojového nasazení, což by zase znerovnoprávnilo muže, kteří takovou volbu nemají. Operace *Pouštní bouře* prokázala, že ženy mohou zastat řadu tradičně mužských činností, a také, že mohou být ohroženy i mimo bojové jednotky. Ztráty a zajetí žen přijala ale americká veřejnost bez mimořádných emocí.

Důsledkem vstupu žen do armády je stejně jako v civilních zaměstnáních větší možnost sexuálního obtěžování, které je sice v ozbrojených silách USA nižší než celospolečenský průměr, ale jeho prevenci je věnována mimořádná pozornost. Sexuální

obtěžování je po několika aférách, do kterých zasáhl i senátní výbor pro ozbrojené síly a které vedly např. k rezignaci ministra námořnictva a několika admirálů za liknavý postoj, absolutně neakceptovatelné – „zero sexual harassment tolerance“. Od roku 1987 musí každoročně ministr obrany vykazovat počet stížností na sexuální obtěžování a ostatní případy nezákonné diskriminace (military equal opportunity complaint) a vyhodnocovat jejich trend. [32]

Služba profesionálních vojáků ve Velké Británii prošla od počátku devadesátých let dynamickým vývojem a v současné době představují téměř 10 % vojenského personálu. V roce 1998 byl zásadně rozšířen okruh služebních míst pro ženy na 96 % ve vzdušných silách, 73 % v námořních silách a 70 % v pozemních silách. Ženám ale zůstala odepřena účast v pozemním boji (tankové vojsko, řadová, lehká, výsadková a námořní pěchota) a služba na ponorkách. Bylo ale rozhodnuto, že zbývající omezení budou přehodnocena do dvou až tří let, také jako důsledek rozhodnutí Evropského soudního dvora z roku 1999, který omezení rovného přístupu žen z hlediska bojové efektivnosti připustil, ale zároveň stanovil povinnost periodického přehodnocování podle vývoje společnosti. Na základě analýzy [33] ministr obrany rozhodl v květnu 2002 (potvrzeno znovu v 2010), že omezení zůstanou zachována. Jaké jsou hlavní důvody?

Fyzické nároky boje zblízka jsou vysoké a každé zmírnění standardů ohrožuje bojeschopnost jednotky. Fyzické testy uchazečů mají zjistit, zda budou schopni po odpovídajícím výcviku plnit standardní úkoly (*representative tasks* jsou odvozeny ze studie 64 fyzicky náročných požadavků na služební místa v pozemních silách vybraných ze 132 celkových požadavků) a nerozlišují pohlaví. Rozdíly mezi muži a ženami z hlediska silových schopností jsou tak velké, že ze 3475 uchazeček v roce 1999 vyhověly pro službu u tankového vojska a pěchoty tři (0,1 %), pro porovnání muži 72 % a 82 %.

Fyzické rozdíly se projevují především nižší schopností pro zvedání a nošení břemen a chůzi se zátěží, což jsou rutinní činnosti pozemního vojska. Tento rozdíl nelze významně ovlivnit výcvikem, protože jen 1 % trénovaných žen (přijatých před zavedením standardů) vyhovělo. Ženy musejí vynaložit na stejný výkon o 25-35 % větší úsilí, dříve se unaví a vzhledem k tenčím a řidším kostem je i evidentně vyšší počet zranění ve výcviku, negativní vliv může mít i menstruace a úplně vyloučeno je těhotenství.

Britské ministerstvo obrany má ale povinnost prosazovat rovnost příležitostí a pokračovat v řešení těchto a dalších problémů (a má v nich úspěšnou tradici – např. za druhé světové války v zázemí podle principu tři ženy na dvě místa mužů nebo zařazení etnik se specifickými požadavky na stravování, oděv i úpravu zevnějšku). Řešení je nutno hledat v dalším sladění požadavků na pohotovost k nasazení a rodinný život, vytváření diferencovaných výcvikových programů k rozvinutí individuálních předpokladů, zvyšování flexibility služebního zařazení a neméně dalšímu pochopení i ovlivnění skupinové práce mužů a žen.

Co k těmto poznatkům dodat? Zařazení žen do armády není jednoduchý úkol a nemůže vycházet jen z jejich zájmu nebo podpory veřejnosti, armáda je určena především pro boj a alianční interoperabilita je mimo jiné podmíněna srovnatelnými schopnostmi národních jednotek. Nelze tedy jinak, než vyjít z analýzy požadavků jednotlivých funkčních míst (pracovních pozic) a stanovit standardy platné bez rozdílu pro muže a ženy, boj není soutěž vypsaná pro jednotlivé kategorie.

Specifickým hlediskem, které závažně ovlivňuje uplatnění žen v armádě, je legislativa chránící ženy, těhotné ženy a matky obecně [34] i jako vojákyně z povolání. Podle současné legislativy [35]:

- těhotná vojákyně nesmí být určována do služeb, jejichž výkony podle lékařského posudku ohrožují její těhotenství, to platí rovněž pro vojákyně do konce devátého měsíce po porodu a vojákyni, která kojí,
- těhotná vojákyně a vojákyně pečující o dítě mladší než jeden rok může být určována do nočních služeb, do služeb konaných nad základní týdenní dobu a do služební pohotovosti jen s jejím souhlasem,
- těhotná vojákyně a vojákyně pečující o dítě mladší osmi let může být odvezena do jiného místa služebního zařazení, přeložena, vyslána na služební cestu nad základní dobu služby jen s jejím souhlasem.

(Poznámka: kdo bude plnit úkoly vojákyně v případě nesouhlasu?)

Je zajímavé porovnat, jak jsou tyto otázky řešeny v armádě s největším podílem ženského vojenského personálu. Východiskem je konstatování: „Těhotenství není nemoc ani strádání. Při správném řízení a poučení může být vojákyně přínosem pro jednotku až do doby porodu.“ [36]

Jestliže se jedná o normální těhotenství, tak po jeho zjištění vojákyně nemůže být přeložena do/ze zámoří a je zproštěna:

- ☐ tělesné přípravy a přezkoušení,
- ☐ nošení opasku,
- ☐ působení chemických látek při výcviku OPZHN včetně nácviků s maskou.

Od 20.týdne těhotenství je zproštěna:

- ☐ nástupu ve tvaru déle než 15 minut,
- ☐ výcviku se zbraní a polní služby.

Od 28.týdne těhotenství má nárok na:

- ☐ 15 minut odpočinku každé dvě hodiny,
- ☐ nejvýše 40 hodin práce týdně, nevylučuje to výkon služby u jednotky (např. CQ, což je noční služba v ubytovacím prostoru).

Těhotným vojákyním se doporučuje individuální tělocvik před i po porodu, protože šest měsíců po ukončení těhotenství se účastní kontrolního vážení (Army Weight Control Program), ale již za 135 dní testu fyzické zdatnosti.

Obecně zařazení žen do armády respektuje specifické národní postavení žen ve společnosti, nicméně vztah společnosti k obraně se v armádách jednotlivých států Aliance významně liší.

Ani různé zastoupení druhů ozbrojených sil by nemělo být opomenuto při úvahách o zvýšení podílu žen v AČR nad průměr Aliance. Námořní a vzdušné síly jsou charakteristické výraznou převahou podpůrného personálu vázaného na stacionární a technicky vybavené základny s podmínkami práce obdobnými průmyslu. Podíl bojových složek a jejich nasazení v polních podmínkách jsou v pozemních silách diametrálně odlišné, a proto je zde zastoupení žen nižší. Vždy bude ale platit, že cílem je bojeschopná armáda v rámci disponibilních zdrojů a důsledkem podíl žen, ne naopak.

6. Je stále úplná profesionalizace AČR nezbytná?

Profesionalizace evropských armád ve smyslu zvyšování podílu profesionálního vojenského personálu je nepochybně obecným trendem vyvolaným zásadní změnou bezpečnostního prostředí, rozvojem vojenské techniky, demografickým vývojem a pro armády Aliance novými úkoly. Od publikování původního článku v roce 2002 došlo k plné profesionalizaci většiny aliančních armád (až na Polsko a tradiční rivaly Řecko a Turecko), ale také se objevují hlasy upozorňující na předčasnost tohoto procesu.

Jiný úhel pohledu na povinnou vojenskou službu přináší právě zmíněná transformace sil Aliance, které mají být schopné zasahovat kdykoliv, kdekoliv a proti jakémukoliv nepříteli. Jenomže nepřítel „číslo jedna“ je terorismus, který se vyhýbá přímé konfrontaci s ozbrojenými silami, usiluje o dosažení cíle především zastrašováním (z latinského terror: hrůza, děs) lidskými oběťmi a škodami velkého rozsahu, a tedy působením na morální faktor obrany státu. Možnosti ozbrojených sil eliminovat teroristické útoky na vlastním území jsou omezené, objektů možného napadení jsou tisíce, prostředků i způsobů řada, a tedy těžiště prevence je v činnosti zpravodajských služeb, policie a speciálních jednotek. Nasazení klasických složek ozbrojených sil demonstrativním způsobem (přítomnost obrněné techniky) může odradit od útoku na chráněné nejvýznamnější cíle, ale není zřejmě dost sil postavit stráž k železničním tunelům a mostům jako v padesátých letech (což by ostatně dnes ani moc nepomohlo).

Nejnebezpečnějším, a proto záměrným cílem terorismu je vyvolat paniku, kdy pud sebezáchovy může vyvolat neracionální jednání a pokud se panika rozšíří na větší skupinu, stává se obtížně zvládnutelnou vnějším zásahem i při použití krajních prostředků. Účinnější je působení na skupinu zevnitř a pro snížení rizika paniky jsou významné dva faktory – individuální odolnost a organizační působení posilující skupinovou kohezi. Na individuální odolnost příliš spoléhat nelze, protože není silnou stránkou žádného relativním blahobytem „změkčilého“ občana, ale významnou roli může sehrát právě organizování – což je obecně rozdělení úkolů, určení pravomocí a odpovědností, přidělení zdrojů.

Konkrétní úloha organizujícího prvku v ohrožené struktuře civilního zázemí není jednoduchá (na základě vyhodnocení nebezpečí nebo následků útoku uklidnit, vysvětlit, shromáždit nebo rozptýlit, ukrýt nebo přemístit, vyprostit, ošetřit či vybavit nejnutnějším atd., a to v tradičních nebo *ad hoc* vzniklých skupinách – dům, ulice, pracoviště, dopravní prostředek apod.), ale většinou při znalostech a zkušenostech získaných již základním vojenským výcvikem zvládnutelná. Na řešení obdobných situací je sice do jisté míry připravován integrovaný záchranný systém, ale reakce tohoto systému na teroristický útok nemusí a mnohdy ani nemůže být rychlá nebo adekvátní, a právě s časem výrazně roste rozsah následků a klesá možnost jejich účinné eliminace.

Na podporu této argumentace možno použít příklad z druhé světové války, který nebývá v této souvislosti zmiňován. Obyvatelstvo britských a následně německých měst bylo vystaveno systematickému leteckému teroru, který v obou případech nedosáhl cíle (kapitulace). Z dobových dokumentů je evidentní, že těžiště personálu protiletecké obrany bylo ve starších ročnících, které měly autentickou zkušenost ze zákopů první světové války a dokázaly zvládnout situace na mikroúrovni protileteckých úkrytů i hasební a záchranné zásahy v celých čtvrtích měst. K významné panice nebo protestům civilního obyvatelstva nedocházelo a záchranné práce i masové evakuace proběhly spořádaně.

S tímto „plošným“ terorismem je možno srovnávat přírodní katastrofy a ekologické havárie současné doby, které se staly rovněž zkouškou individuální odolnosti a organizačních schopností, od základní úrovně až po systém krizového řízení státu. Zatím bylo „hej“, záloh máme na několik armád a řídicí pracovníci ve veřejné správě jsou často důstojníky nebo poddůstojníky v záloze. Tento stav se ale zásadně mění a zastoupení zkušenosti s vojenskou službou klesne v populaci na několik procent. A to bude již v nejistém období, za doposud předpokládaným horizontem míru v Evropě. [37]

Co bylo tedy tak závažným důvodem pro plnou profesionalizaci ozbrojených sil ČR, pomineme-li populární klíše – profesionální armáda je dobrá, konskripční špatná? Odpověď najdeme hned v úvodu všech oficiálních dokumentů nebo politických stanovisek – blízký kolaps realizace branné povinnosti, pro kterou sice vlivem demografického vývoje ubývá branců, ale především se jí vyhnuly již desetitisíce volbou civilní služby, odkladem nebo získáním „modré knížky“. Viditelné příčiny tohoto stavu byly již mnohokrát pojmenovány:

- pokles branného vědomí po pádu „železné opony“ (iluze o světě bez nebezpečí),
- růst individualismu a odmítání autorit v mladé generaci,
- převážně negativní (bohužel opodstatněná) reflexe armády v médiích,
- naivně liberální podmínky pro civilní službu a odklad (a nevěle parlamentu je změnit),
- negativní zkušenost vojáků základní služby s výcvikem, životními podmínkami a duchem armády.

To jsou ale vlastně jen důsledky méně zjevných příčin, které bohužel nebyly něčím objektivně daným:

- naprostý nezájem politické reprezentace i ústavních činitelů o obranu, který se jen v nevyhnutelné míře změnil až po pozvání do Aliance,
- nepochopení a neplnění úlohy parlamentu, a zejména příslušných výborů jako hlavních nástrojů demokratické kontroly a civilního řízení armády,
- katastrofální personální praxe – na jedné straně plejáda nešťastně vybraných klíčových činitelů rezortu, na druhé straně rovněž plejáda do civilu odešlých perspektivních absolventů škol a kurzů armád Aliance, a mezi tím apatická „šedá masa“ v klidu, žádná slibovaná personální rotace.

Poznámka k praxi demokratické kontroly armády

Autor se účastnil v rámci porady řešitelského týmu NATO RTO “Long Term Defence Planning” prezentace o přípravě tzv. čtyřletého přehledu na ministerstvu obrany USA, která přiblížila mechanismy obranného plánování v detailu i širších souvislostech. Ministr obrany každé čtyři roky provede úplnou analýzu (tzv. QDR - Quadrennial Defence Review) národní obranné strategie, struktury ozbrojených sil, modernizačních plánů, infrastruktury, rozpočtových plánů a dalších prvků obranné politiky USA, v zájmu stanovení obranné strategie a programů pro příštích dvacet let. Zprávu o QDR předloží výborům pro ozbrojené síly Senátu a Sněmovny reprezentantů nejpozději 30. září (v roce nástupu nového prezidenta), a to se zákonem stanoveným obsahem:

- analýza národní obranné strategie a vhodné struktury sil pro implementaci strategie pro nízkou a střední úroveň rizik,
- definování národních zájmů pro obrannou strategii,
- uvažovaná ohrožení a přehled použitých scénářů,
- předpoklady použité ve zprávě týkající se statutu pohotovosti ozbrojených sil USA,
- kooperace se spojenci a dodatečné přínosy a závazky plynoucí z koaličních operací, časů výstrahy, úrovně účasti v neválečných operacích a konfliktech nízké úrovně,
- vliv účasti v neválečných operacích a konfliktech nízké úrovně na strukturu a připravenost sil pro válečný konflikt,
- lidské zdroje a podpůrná opatření pro konflikty trvající více než 120 dní,
- předpokládané úkoly záloh,
- poměr bojových a podpůrných jednotek,
- schopnosti vzdušné, námořní a pozemní dopravy ve strategickém a taktickém měřítku,
- preventivní rozmístění sil k odstrašení a včasné reakci,
- vliv vývoje technologií příštích 20 let na strukturu ozbrojených sil.

Celý proces je rozložen do dvou let s organizační a přípravnou fází před volbami a prováděcí fází po nástupu prezidenta. Klíčovou informací z prezentace je odpověď na otázku autora, zda tak podrobný a vojensky odborně zaměřený dokument může být v kongresových výborech, kterým je určen, vůbec posouzen. Odpověď byla, že může, protože tyto výbory mají jako poradce bývalé generály a plukovníky, kteří obrannému plánování rozumějí a členové výborů procházejí různými kurzy, studiem i stážemi a o problematiku obrany se aktivně zajímají.

Bez ohledu na výše uvedené problémy, při pohledu do minula byla jednorozhodná povinná služba politicky neobhajitelná i vojensky neopodstatněná, a právě včasné a radikální zkrácení povinné služby na základní tříměsíční výcvik pro úkoly lehkých jednotek teritoriálních sil s následnou možností dalšího placeného výcviku a služby v postupně vznikajícím profesionálním poddůstojnickém sboru mohlo předejít současnému stavu. To by také ale musela včasné a radikálně proběhnout reorganizace armády, a ne dlouhá léta tápání.

Závěr

Povinná vojenská služba by neměla být ještě považována za relikv minulosti nebo „hrubé porušování občanských práv“. K tomuto tématu se svého času vyjádřil německý spolkový kancléř Kohl: „Všeobecná branná povinnost je a bude výrazem osobní spoluodpovědnosti občanů za život v míru a svobodě ... Prostřednictvím branné povinnosti má armáda přístup ke schopnostem a kvalifikacím mladé generace a je proto armádou inteligentnější. Navíc získává solidní rekruční základnu pro doplňování. ... Stát a armáda jsou si vědomy, že plnění branné povinnosti je značný zlom v životních plánech mladých občanů. Proto udělá armáda všechno pro to, aby prožili vojenskou službu smyslně.“ [38]

Na pozitivní stránky povinné služby vzpomínají nostalgicky už i senátoři výboru pro ozbrojené síly v Kongresu USA: „Povinná služba vzala mladé muže všech ras, sociálních tříd a úrovně vzdělání a zasadila je do náročných situací, kde společně sdíleli strádání i zkušenosti. Život brance byl často těžký, občas poučný a vždy nezapomenutelný. Vytvářel vazby mezi všemi příslušníky armády a profesionály podněcoval zdravou dávkou civilních postojů. Současné ozbrojené síly jsou stále méně křížovatkou americké společnosti a stávají se armádou chudých, vykonávajících příkazy civilní elity, která nepoznala tuhou disciplínu, fyzickou námahu a odloučení od rodiny. ... Jakmile ale byla povinná služba jednou zrušena, návrat zpět je v době míru nereálný.“ [39]

Nemusí jít ale v těchto úvahách vždy o všeobecnou brannou povinnost, i když každá výběrová či jiná služba [40] představuje velký problém. Řešením může být i povinně dobrovolná vojenská příprava např. pro určité pozice ve veřejném sektoru.

Podmínkou reálné povinnosti k obraně ať již v jakékoliv formě nebo rozsahu je odpovídající úroveň branného vědomí společnosti, z kterého pramení ochota akceptovat povinnost a současně i právo k obraně. Úroveň branného vědomí ale bez existence konkrétního ohrožení klesá, a proto se již od nepaměti udržuje vlasteneckou výchovou založenou na vojenských tradicích. Náš problém je v tom, že za čtyřicet let totality byly obdivuhodné tradice prvního odboje z obecného povědomí vymazány, tradice druhého odboje překrouceny a zprofanovány, a za další léta se nepodařilo a ani se moc nesnažilo na ně navázat. Už jen ten husitský chorál při přinášení vojenského praporu připomíná, že u zrodu československého státu asistovaly jiné tradice než názvy regimentů pobělohorské šlechty zaváděné v polovině 90. let.

Vzhledem k hodnotovým postojům mladé generace a publicitě názorů, zpochybňujících smysl českého státu vůbec, to není snadný úkol a mnohé již vyřešil všemocný trh – stačí se podívat, jakých tradic jsou plné výlohy knihkupectví. Nebude lehké pozvednout branné vědomí na úroveň odpovídající nejistotám budoucnosti. Nebylo to ale lehké nikdy, neboť – jak pravil athénský politik Periklés roku 430 př. n. l.: „Jen toho je svoboda jistým vlastnictvím, kdo má odvahu ji bránit.“

Nejvyšší funkcionáři MO a GŠ, jakož i poslanci a senátoři, by se nad problémem měli zamyslet a zahájit otevřenou debatu na téma profesionalizace, její výhody a nedostatky, třeba na stránkách Vojenských rozhledů.

Použité zdroje a literatura:

- [1] NEČAS, P. Předčasné kývání profesionální armádě. *MF Dnes*, 23.3.1996. ISSN 1210-1168.
- [2] TUČEK, J. Složitě hledání ideálního vojáka. *MF Dnes*, 16.3.1996. ISSN 1210-1168.
- [3] SCHORM, V. Nastal čas pro profesionální armádu. *MF Dnes*, 21.3.1996. ISSN 1210-1168.
- [4] Francouzský prezident oznámil zásadní reformu ozbrojených sil. *MF Dnes*, 23.2.1996. ISSN 1210-1168.
- [5] GAZDÍK, J. Pohled na armádu ovlivňuje NATO, záplavy a korupce. *MF Dnes*, 5.6.1998. ISSN 1210-1168.
- [6] OTTO, P. ODS chce oslovit budoucí brance. *Hospodářské noviny*, 16.2.1999. ISSN 1213-7963.
- [7] GAZDÍK, J. Dnešní kluci už asi nepoznají vojnu. *MF Dnes*, 25.5.1999. ISSN 1210-1168.
- [8] RAŠEK, A. Jak na profesionální armádu. *Právo*, 13.2.1999. ISSN 1211-2119.
- [9] OTTO, P. Profesionální armádu odmítá ČSSD a KSČM. *Hospodářské noviny*, 17.4.2000. ISSN 1213-7963.
- [10] GAZDÍK, J. Většina vysokoškoláků se vyhne vojně. *MF Dnes*, 27.2.1999. ISSN 1210-1168.

- [11] KOMÁREK, M. Povinná vojna: naprostý, ale naprostý nesmysl. *MF Dnes*, 20.4.1998. ISSN 1210-1168.
- [12] KOMÁREK, M. Hlasuji pro profesionální armádu. *MF Dnes*, 13.3.1999. ISSN 1210-1168.
- [13] STEIGERWALD, K. Můj výkon, můj žold. *MF Dnes*, 16.2.2000. ISSN 1210-1168.
- [14] RAŠEK, A. Stíhačky potřebujeme. *MF Dnes*, 13.1.2001. ISSN 1210-1168.
- [15] NEČAS, P. Odložme nákup stíhaček. *Hospodářské noviny*, 30.3.2001. ISSN 1213-7963.
- [16] GAZDÍK, J. Česká armáda stojí před úpadkem. *MF Dnes*, 26.10.2000. ISSN 1210-1168.
- [17] GABAL, I. Krizi armády ministerstvo samo nevyřeší. *MF Dnes*, 31.3.2001. ISSN 1210-1168.
- [18] ŽANTOVSKÝ, M. Falešná hra majora Zemana. *MF Dnes*, 7.5.2001. ISSN 1210-1168.
- [19] Profesionální vojsko? Unáhlená informace. *MF Dnes*, 18.5.2001. ISSN 1210-1168.
- [20] GAZDÍK, J. Strany soutěží, jak změnit vojsko. *MF Dnes*, 12.7.2001. ISSN 1210-1168.
- [21] TRASK, D. *Demokracie a obrana*. Informační agentura Spojených států, 1993.
- [22] The New Recruitment Strategy. *Armed Forces Careers* [online]
Dostupné na <<http://www.armedforcescareers.com>>.
- [23] More Movies with Pentagon Help. *Associated Press*, 16.5.2001. ISSN 0733-7795.
- [24] Hollywoodské hvězdy lákají nováčky do armády. *MF Dnes*, 29.1.2000. ISSN 1210-1168.
- [25] *Annual Defense Report 2002*. [online] Dostupné na <<http://www.defenselink.mil>>.
- [26] *Speech by the Secretary of State for Defence on the Strategic Defence Review*. London: Chatham House, 12.3.1998. [online] Dostupné na <www.parliament.the-stationery-office.co.uk>.
- [27] *Defence Training Review*. [online] Dostupné na <http://www.mod.uk/NR/rdonlyres/E62FD5CB-1A3D-4331-875C-DE55D71B37A/0/dtr_report_vol1.pdf>.
- [28] PRIESTMAN, J. The Expectations and Disappointments of the British Soldier. *The British Army Review*, No. 115, 1996. ISSN 0952-4134.
- [29] JONES, T. Military sees no rush to enlist. *Chicago Tribune*, 24.3.2002. ISSN 1085-6706.
- [30] *ROTC Scholarships and requirements*. Army ROTC. [online] Dostupné na <<http://www.armyrotc.com>>.
- [31] Women in the Armed Forces. *CRS Issue Brief for Congress*. [online] Dostupné na <<http://www.fas.org/man/crs/92-008.htm>>.
- [32] Personnel Readiness Factors by Race and Gender. *Annual Defence Report 2000*. [online] Dostupné na <<http://www.defenselink.mil>>.
- [33] *Women in the Armed Forces*. London: Ministry of Defence, 2002. [online] Dostupné na <<https://www.gov.uk/government/publications>>.
- [34] *Úhláška č. 288/2003 Sb.*, Práce a pracoviště, které jsou zakázány všem ženám, těhotným ženám, matkám do konce devátého měsíce po porodu a mladistvým. In *Sbírka zákonů České republiky*, 2003.
- [35] *Zákon č. 221/1999 Sb.*, o vojácích z povolání. In *Sbírka zákonů České republiky*, 1999.
- [36] *Female Soldier Readiness Guide*. [online] Dostupné na <<http://www.bragg.army.mil>>.
- [37] 2015: Svět podle CIA. *MF Dnes*, 9.1.2001. ISSN 1210-1168.
- [38] KOHL, H. Warum wehrpflicht? *Bundeswehr*. [online] Dostupné na <<http://www.bundeswehr.de/sicherheitspolitik/warumwehrpflicht>>.
- [39] Military Troop Shortage Starts Talk of a Draft. *San Francisco Chronicle*, 22.8.1999. ISSN 1932-8672.
- [40] Systém povinné vojenské služby se ve Spojených státech nazýval „výběrová služba“ (selective service), týkala se mužů mezi 21. a 30. rokem. Nebyli odváděni ti, kteří například neukončili střední školu, byli ženatí, starali se o staré rodiče, homosexuálové. Podmínky výběrové služby se měnily, zvláště v průběhu vietnamské války. V roce 1973 byl tento systém nahrazen tzv. dobrovolnou službou (all-volunteer army), v r. 1980 byla zavedena povinná registrace pro vojenskou službu, tzv. draft. Podle tohoto zákona se musí každý muž ve věku od 18-26 let zaregistrovat pro případ válečné potřeby. Tato povinnost se nevztahuje jen na americké občany, ale i na ty, kdo mají „zelenou kartu“. Proces registrace je velice jednoduchý. Na každé poště jsou k dispozici předtištěné registrační formuláře, které se mohou zaslat poštou. Nerepektování tohoto zákona se považuje za kriminální čin, který může být potrestán vězením a pokutou. Cizincům přehlédnutí této povinnosti též zamezuje možnost v budoucnu získat americké občanství. In *Dictionary of the Modern United States Military*. Jefferson, North Carolina: McFarland Publishers, 1996, ISBN 0-7864-0127-3.